Institut für Indologie der Universität zu Köln ex libris

कुसुमस्तबक figuratively stands for the मनस्विन्, the spirited. कुसुमस्तबकस्येव द्वे गती स्तो मनस्विनाम्। मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य विशीर्येत वनेऽथवा ॥ Bh. 2. 33.

कूटकार्षापणन्यायः The simile of (the unwilling employment of) base money. It is used by कुमारिल (यो हि कूटकार्षापणेन कंचित् कालमज्ञो लोकमध्ये व्यवहरति न तेन विवेकज्ञानजनितव्युत्पत्तिनापि तथैव व्यवहर्तव्यम्। तन्त्र. 1. 3. 3.) in the course of an argument on the relative value of Smriti and Śruti. The teaching of स्मृति which is in opposition to that of श्रुति must be given up; just as a man knowing that he has been using counterfeit coins must at once abstain from using them. शब्दापभ्रंशवदेव गौणभ्रान्त्यादिप्रयोगनिमित्ता अर्थापभ्रंशा भवन्ति ते शास्त्रस्थैरेवाविप्लुतार्थक्रियानिमित्तपुण्यार्थिभिः शक्यन्ते साध्वसाधुकार्षापणमध्यादिव तत्परीक्षिभिर्विवेक्तुम्। तन्त्र. 1. 3. 8.

कूपमण्डूकन्यायः The maxim of a frog in a well. It is applied to an inexperienced person brought up in the narrow circle of home, and ignorant of public life and mankind. "Home-keeping youths have ever homely wits." (Two Gentlemen of Verona 1. 1). कथं मामपि दशदिग्विलासिनीकर्णपूरीकृतकीर्तिपल्लवं त्रिभुवनवीरनामधेयं कूपमण्डूक इव सागरमविख्यातमपदिशसि। P. R. 1; यत्र महाजनप्रणीतसत्यपदार्थज्ञानलवदुर्विदग्धोऽल्पज्ञो न संमनुते तत्रास्य प्रवृत्तिः।...... तथा च यथा समुद्रमज्ञात्वा निराकुर्वन् कूपमण्डूक उपहास्यतां प्राप्तस्तथान्यमतानभिज्ञस्तद्दूषणपर उपहासास्पदी भवतीति न्यायसंगतिरिति। लौ. न्याय.

कूपयन्त्रघटिकान्यायः The maxim of the buckets attached to the water-wheel. It takes its origin from the fact that while some of the buckets filled with water go up, some are emptied of their contents, while others go down quite empty. It is used to denote the various vicissitudes of worldly existence. cf. घटीयन्त्रन्याय. कांश्चित्तुच्छयति प्रपूरयति वा कांश्चिन्नयत्युन्नतिं कांश्चित् पातविधौ करोति च पुनः कांश्चिन्नयत्याकुलान्। अन्योन्यं प्रतिपक्षसंततिमिमां लोकस्थितिं बोधयन्नेष क्रीडति कूपयन्त्रघटिकान्यायप्रसक्तो विधिः॥ Mk. 10. 59.

कूर्माङ्गन्यायः The maxim of the limbs of the tortoise. It is used to illustrate that there is no such thing as the production of the non-existent, or the destruction of the existent. यथा कूर्मदेहे तदिच्छया तदङ्गानि निःसरन्ति लीयन्ते च तत्रैव, एवं यस्येच्छावशात् स्वोपाध्यज्ञानकार्यजातस्य स्वोपाधौ संकोचविकाशकारित्वमेवं विवक्षाविषयेऽस्य प्रवृत्तिः। लौ. न्याय.

कृतक्षौरस्य नक्षत्रपरीक्षा cf. मुण्डितशिरोनक्षत्रान्वेषण, कृते कार्ये किं मुहूर्तप्रश्नेन, न हि विवाहानन्तरं वरपरीक्षा and सावग, मुंडिअमुंडो णक्खत्ताई पुच्छसि। Mu. 5; समर्थकारणज्ञानायोऽपि प्रामाण्यनिश्चयम्। बूते सोऽपि कृतोद्वाहस्तत्र लग्नं परीक्षते॥ न्यायमञ्जरी.

कृत्वाचिन्तान्यायः In Sanskrit all philosophical treatises (दर्शनग्रन्थs) have a peculiar method of arguing out every topic (अधिकरण). Both the पूर्वपक्षिन् and the सिद्धान्तिन् take for granted all possible objections of the opponent, whether actually put forth or otherwise, and try to refute them. This gives thoroughness to the discussion and leaves no stone unturned (खण्डनमण्डन). कृत्वा (यद्यप्येतद्विषयकसंशयो नोदेति तथापि तद्विषयगतसकलविचारस्योपन्यासार्थं कल्पनां कृत्वा) चिन्ता (विचारः)। "The Bhāṣya has introduced certain points of discussion simply for *the sake of argument*, in order to exhaust all possible alternatives with regard to the subject-matter of the adhikaraṇa". M. M. Ganganatha Jha.

कैमुतिकन्यायः The maxim of how much more-how much less, much more-much less. It has another name काव्यार्थापत्ति. Read: कैमुत्येनार्थसंसिद्धिः काव्यार्थापत्तिरिष्यते। स जितस्त्वन्मुखेनेन्दुः का वार्ता सरसीरुहाम्॥ cf. ऋषिप्रभावान्मयि नान्तकोऽपि प्रभुः प्रहर्तुं किमुतान्यहिंस्राः। R. 2. 62; सर्वाविनयानामेकैकमप्येषामायतनं किमुत समवायः। K.; किमुतस्य भावः कैमुत्यं कैमुतिको वा।

क्रिया हि विकल्प्यते न वस्तु Action may vary, but substance cannot. कर्तुमकर्तुमन्यथा वा कर्तुं शक्यं लौकिकं वैदिकं च कर्म। यथाश्वेन गच्छति पद्भ्यामन्यथा वा न वा गच्छतीति। न तु वस्त्वेवं नैवमस्ति नास्तीति वा विकल्प्यते। Ś. B. on Br. Sūt. 1. 1. 2; 2. 1. 27.

क्वोष्ट्रः क्व च नीराजना What connection has a camel with the lustration of arms! None at all. The phrase is used to indicate that certain things are not connected. The नीराजनविधि was a ceremony performed by kings or generals before going forth to battle, and consisted of the purification of the component parts of the army. cf. R. 4. 25 on which मल्लिनाथ remarks वाजिग्रहणं गजादीनामुपलक्षणं तेषामपि नीराजनाविधानात्।

क्षते क्षारमिव Like salt on a wound. 'क्षारं क्षते क्षिप्' has become proverbial and means to aggravate the pain which is already unbearable. "To make bad worse", "to add insult to injury". cf. प्रावृट् प्रावृडिति ब्रवीति शठधीः क्षारं क्षते प्रक्षिपन्। Mk. 5. 18; य एव मे जनः पूर्वमासीन्मूर्तो महोत्सवः। क्षते क्षारमिवासह्यं जातं तस्यैव दर्शनम्॥ U. 4. 7.

क्षीरदग्धजिह्वान्यायः cf. Marāṭhī 'दुधानें तोंड पोळलें म्हणजे मनुष्य ताक देखील फुंकून पितो.' "Once bitten twice shy." यथा तप्तक्षीरेण दग्धजिह्वः कश्चित् तक्रं फूत्कृत्य पिबति तथा दैवात् सुखकारिवस्तुतः प्राप्तानिष्टविवक्षायां बोध्योऽयमिति। उक्तं च — क्षीरेण दग्धजिह्वस्तक्रं फूत्कृत्य पामरः पिबति। दम्भिनमवलोक्य जनस्तद्वन्मां शङ्कते त्वया त्यक्तम्॥ इति भक्तवाक्यं भगवन्तं प्रति। लौ. न्याय.

क्षीरनीरन्यायः The simile of milk and water. It is used to illustrate the most intimate union of two or more things. क्षीरोदके संपृक्त आमिश्रीभूतत्वान्न ज्ञायते कियत् क्षीरं कियदुदकं कस्मिन्नवकाशे क्षीरं कस्मिन्नवकाश उदकमिति। Mbh. 1.2. 32. Writers on Alaṁkāra employ it to exemplify the figure of speech संकर (Commixture) and distinguish it from संसृष्टि (Collocation) which is compared with तिलतण्डुलन्याय. cf. अथैतेषामलंकाराणां यथासंभवं क्वचिन्मेलने लौकिकालंकाराणां मेलन इव चारुत्वातिशयोपलम्भान्नरसिंहन्यायेन पृथगलंकारावस्थितौ तन्निर्णयः क्रियते। तत्र तिलतण्डुलन्यायेन स्फुटावगम्यभेदालंकारमेलने संसृष्टिः। नीरक्षीरन्यायेनास्फुटभेदालंकारमेलने संकरः। Kuval.